

HOOFDSTUK 1

Dansen in een bezeten wereld

In dit hoofdstuk onderzoeken jullie 1) de voorgeschiedenis van de Duitse bezetting en 2) de gevolgen van Duitse bezetting tussen mei 1940 en de zomer 1942 voor de Joodse en niet-Joodse burgers van Nederland.

Als je niet weet hoe je een onderzoeksopdracht moet aanpakken, kun je gebruik maken van verschillende hulplijnen. Daarin staan suggesties die je kunnen helpen bij je onderzoek. Een van die hulplijnen bestaat uit een begrippenlijst. Begrippen of namen die in de tekst zijn onderstreept, kun je daarin opzoeken, als je ze niet kent. Een andere hulplijn gaat over een aantal historische vaardigheden. Zo wordt in dit hoofdstuk o.a. een beroep gedaan op je vaardigheid om 'contextualiseren', 'continuïteit en discontinuïteit', 'inleven' en 'evalueren en oordelen' toe te passen.

1.1.	<u>Roosje, 1914-1939</u> Rosa Regina Glaser – ‘Roosje’ – wordt in 1914 geboren in Nijmegen. Direct na de Eerste Wereldoorlog woont het gezin Glaser in het Duitse Kleef. Daar werkt haar vader bij het Nederlandse bedrijf ‘Margarine A.G.’ In die stad komt Roosje voor het eerst in aanraking met de dans. Een passie is geboren. In 1925 keert het gezin Glaser – intussen uitgebreid met broer John Samuel – terug naar Nederland. Het opkomende <u>nationaalsocialisme</u> speelt daarbij een belangrijke rol. In de jaren’30 krijgt Roosje een relatie met Wim Vermeulen, een piloot. Doordat zij ongetrouwd met hem gaat samenwonen, wordt het contact met haar ouders minder. Als Wim in 1936 bij een vliegtuigongeluk omkomt, voelt Roosje zich totaal verloren en depressief. Leo Crielaars, een dansleraar in ‘s-Hertogenbosch biedt haar nieuwe vooruitzichten. Zij trouwt in 1937 met hem en wordt danslerares in zijn dansschool. Het huwelijk strandt vlak voor de Duitsers op 10 mei 1940 Nederland binnenvallen.				
	<table><tr><th data-bbox="286 869 1568 941">Onderzoeksvragen</th><th data-bbox="1568 869 2080 941">Bronnen</th></tr><tr><td data-bbox="286 941 1568 1335">Let op: iedere onderzoeksvraag begint met een korte inleiding. 1. Roosje komt al vroeg in aanraking met <u>antisemitisme</u> in Duitsland. Kinderen mogen niet met haar spelen want ... ‘je bent een Jodin, heeft mijn mammi gezegd’. Of zij wordt nageroepen: ‘Jöd, Jöd, stinkt in de bö’t’. Op een nacht kan ze niet in slaap komen, ze voelt zich uitgesloten en besluit dan: ‘Als niemand mij wil, wil ik niemand, alleen mezelf. En ik zal me van niets en niemand meer wat aantrekken’. Opdracht: Als jou was overkomen wat Roosje is overkomen, hoe zou je je dan hebben gevoeld (kies uit wat je het meest zou hebben gevoeld en licht je keuze toe)? • <u>Gediscrimineerd</u> • Gepest • geplaagd • Uitgesloten • Uitgesloten </td><td data-bbox="1568 941 2080 1335"></td></tr></table>	Onderzoeksvragen	Bronnen	Let op: iedere onderzoeksvraag begint met een korte inleiding. 1. Roosje komt al vroeg in aanraking met <u>antisemitisme</u> in Duitsland. Kinderen mogen niet met haar spelen want ... ‘je bent een Jodin, heeft mijn mammi gezegd’. Of zij wordt nageroepen: ‘Jöd, Jöd, stinkt in de bö’t’. Op een nacht kan ze niet in slaap komen, ze voelt zich uitgesloten en besluit dan: ‘Als niemand mij wil, wil ik niemand, alleen mezelf. En ik zal me van niets en niemand meer wat aantrekken’. Opdracht: Als jou was overkomen wat Roosje is overkomen, hoe zou je je dan hebben gevoeld (kies uit wat je het meest zou hebben gevoeld en licht je keuze toe)? • <u>Gediscrimineerd</u> • Gepest • geplaagd • Uitgesloten • Uitgesloten	
Onderzoeksvragen	Bronnen				
Let op: iedere onderzoeksvraag begint met een korte inleiding. 1. Roosje komt al vroeg in aanraking met <u>antisemitisme</u> in Duitsland. Kinderen mogen niet met haar spelen want ... ‘je bent een Jodin, heeft mijn mammi gezegd’. Of zij wordt nageroepen: ‘Jöd, Jöd, stinkt in de bö’t’. Op een nacht kan ze niet in slaap komen, ze voelt zich uitgesloten en besluit dan: ‘Als niemand mij wil, wil ik niemand, alleen mezelf. En ik zal me van niets en niemand meer wat aantrekken’. Opdracht: Als jou was overkomen wat Roosje is overkomen, hoe zou je je dan hebben gevoeld (kies uit wat je het meest zou hebben gevoeld en licht je keuze toe)? • <u>Gediscrimineerd</u> • Gepest • geplaagd • Uitgesloten • Uitgesloten					

weet hoe Leo en Marinus over Joden denken. Door de Duitse inval verandert veel in Nederland. De regering is naar Londen gevlucht en er is een nieuw bewind o.l.v. de <u>Rijkscommissaris Seyss Inquart</u>. De enige partij die mag blijven bestaan is de NSB. Vakbonden worden verboden of <u>genazificeerd</u>. Kranten mogen alleen nog maar schrijven wat de Duitsers goed vinden (<u>censuur</u>). Kunstenaars, artsen, dansers etc. mogen hun beroep alleen nog uitoefenen als ze lid worden van <u>de Kultuurkamer</u>. Joden, worden opgejaagd, geïsoleerd en gevangengezet. Enzovoort, enzovoort. De maatregelen worden in het begin geleidelijk ingevoerd. Enige tijd lijken de mensen er in het dagelijkse leven er nauwelijks last van te hebben. Paul Glaser schrijft dat de meeste Nederlanders gehoorzamen aan de Duitsers. Er zijn er zelfs ook die de Duitsers bewonderen en deel willen uit te maken van het <u>Derde Rijk</u>. Klopt dat beeld?	
Onderzoeksvragen	Bronnen
Let op: iedere onderzoeksvraag begint met een korte inleiding. 4. Hoe ontwikkelde zich de stemming onder de Nederlanders na de Duitse inval? Het is lastig daar een goed beeld van te krijgen, maar de bronnen 5 en 6 geven wel een inkijkje in het dagelijks leven tijdens de oorlog. Opdracht: Wat verandert er tijdens de Tweede Wereldoorlog in het dagelijks leven <i>wel</i> en wat verandert er <i>niet</i> als je de bronnen 5 en 6 bestudeert? • <i>Instructie: Maak twee kolommen. Zet boven kolom 1: ‘<u>discontinuïteit</u>’ en boven kolom 2: ‘<u>continuïteit</u>’.</i> Noteer in kolom 1 zoveel mogelijk voorbeelden van wat <i>wel</i> verandert en in kolom 2 wat <i>niet</i> verandert. Geef steeds aan in welke bron je die voorbeelden hebt gevonden. • Leg uit of dit <i>wel</i> of <i>niet</i> bruikbare bronnen zijn als je iets te weten wilt komen over het dagelijks leven in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog. Antwoordsuggestie: naar eigen professioneel inzicht beoordelen. Let er op dat: - de arbeiderskrant ‘Het Volk’ al in augustus 1940 onder Duits gezag stond, wat de tekst kleurt. - de filmfragmenten afkomstig zijn uit een propagandistisch pro-Duits filmverslag en ook daardoor is de tekst gekleurd. Het gaat hier dus niet alleen om continuïteit en discontinuïteit, maar ook om representativiteit. 5. Voor alle Nederlanders brengt de nieuwe situatie met zich mee dat er keuzes gemaakt moeten worden. Voor sommige beroepen zijn dat vaak hele moeilijk keuzes, bijvoorbeeld voor de burgemeester. Na 1945 spreekt men dan ook wel van ‘burgemeester in oorlogstijd’, als men een bepaald gedrag wil beschrijven. Opdracht: • Bestudeer bron 7 en leg uit welk gedrag men met ‘burgemeester in oorlogstijd’ zal bedoelen. • Bedenk of zoek eens zelf twee voorbeelden van dit soort gedrag in onze tijd. Je kunt daarbij denken aan jouw directe omgeving (school, sportvereniging, thuis, vriendenkring etc), maar je kunt ook denken aan de (wereld) politiek. Leg uit waarom je dat goede voorbeelden van dat gedrag vindt.	Bron 5 – krantenartikel Bron 6 – filmfragmenten via link Bron 7 – tekst

	Antwoordsuggestie: naar eigen professioneel inzicht beoordelen. Het eigen voorbeeld/ de eigen voorbeelden die de leerlingen aandragen ligt/liggen bij voorkeur in hun dagelijkse belevingswereld (bv. situaties in de klas/ op school/ tussen vrienden e.d.) maar kunnen ook op grotere/ abstractere situaties slaan (bv. situaties in de Nederlandse en/of buitenlandse politiek). P.S. Een klassengesprek is hier zinvol.	
1.3	<u>Maatregelen tegen de Joodse bevolking</u> De Duitse bezettingsmacht heeft speciale aandacht voor de Joden. In oktober 1940 moeten Nederlandse ambtenaren een verklaring ondertekenen die de Duitsers van hun eisen: de <u>Ariërverklaring</u>. Daarmee geven zij aan dat ze tot het 'Arische' ras horen. Wie die verklaring niet ondertekent moet dus wel (bijvoorbeeld) Joods te zijn. De meeste ambtenaren tekenen. Daarna volgt een reeks <u>verordeningen</u> die de vrijheid van de Nederlandse joden steeds verder inperkt. Heel belangrijk is de invoering van de <u>Jodenster</u> op 29 april 1942. Hoe ondergaat de Joodse bevolking deze aantasting van haar rechten en hoe beleeft Roosje deze periode?	
	Onderzoeksvragen Let op: iedere onderzoeksvraag begint met een korte inleiding.	bronnen
	6. Volgens Roosje hebben veel Nederlanders door de Duitse bezetting <u>antisemitische</u> opvattingen gekregen. 'Voor mijzelf ben ik niet bang', schrijft zij, 'Ik red me wel, maar voor mijn ouders zal het beslist moeilijk worden' (p. 61). Leeft datzelfde gevoel ook bij andere Joodse Nederlanders? Hoe beleven zij de eerste maanden van de bezetting? Opdracht: • Gebruik de bronnen 8, 9 en 10 en geef per bron aan hoe de Joodse bevolking in de eerste maanden na mei 1940 reageert op de Duitse bezetting. • Vat nu die reactie in twee zinnen samen. Antwoordsuggestie: naar eigen professioneel inzicht beoordelen. Let op: in bron 8 wordt in de tabel niet specifiek gerept over zelfdodingen onder Joodse burgers.	Bron 8 – tekst + tabel via link - zelfmoord Bron 9 – tekst – Presser Bron 10 – docu. via link + korte begeleidende tekst – Jannie de Hond
	7. Volgens mevrouw De Hond uit bron 10 worden pas in 1941 de anti-Joodse maatregelen echt duidelijk. Voor die tijd zijn er echter ook al anti-Joodse maatregelen genomen. Dat kun je bijvoorbeeld zien in de bronnen 11, 12 en 13. Opdracht: • Teken een tijdbalk van mei 1940 tot mei 1945. Noteer daarop de volgende gebeurtenissen: de eerste anti-Joodse maatregel, de invoering van de Jodenster, de Ariërverklaring, het eerste transport uit Westerbork en het laatste transport uit Westerbork. • Bekijk nu nog eens de anti-Joodse maatregelen (bron 11). Leg uit welke gebeurtenis volgens jou het belangrijkste is geweest als je de ondergang van het Nederlandse Jodendom wilt verklaren: de invoering van	Bron 11 – link naar tekst/overzicht Bron 12 – afbeelding ariërverklaring Bron 13 – krantenartikel Solidariteit

	de Ariërverklaring of de invoering van de Jodenster. Of vind je een andere maatregel uit de lijst nog belangrijker? Waarom dan? Antwoordsuggestie: naar eigen professioneel inzicht beoordelen. Let op: in het antwoord gaat het er vooral om dat de leerlingen laten zien dat ze goed de significantie van de door hun gekozen maatregel kunnen onderbouwen. De hulplijn 'vaardigheden en strategieën' (continuïteit en verandering/ oorzaak en gevolg) kan bij de bepaling van de kwaliteit van de redenering behulpzaam zijn. 8. Volgens Paul Glaser reageren de niet-Joodse Nederlanders nauwelijks op de anti-Joodse maatregelen. Hij meent dat zij zich grotendeels neerleggen bij de Duitse overheersing. Opdracht: (houdt de volgorde waarin de opdracht is opgebouwd aan) A. Ondersteunt bron 14 de conclusie van Paul Glaser? Licht je antwoord toe. B. Leg uit of je bron 14 betrouwbaar vindt als je iets te weten wilt komen over de reactie van de niet-Joodse bevolking op de anti-Joodse maatregelen. C. Verandert jouw antwoord bij B je antwoord bij A? Licht dat toe. Antwoordsuggestie: naar eigen professioneel inzicht beoordelen. Let op: de Gooi- en Eemlander was tijdens de oorlog een pro-Duitse krant. Zij bleef gewoon verschijnen, al gauw onder een fanatieke NSB-hoofdredacteur. Na de oorlog kreeg zij een naamverbod van 10 jaar. In de antwoorden is rekening te houden met deze context. 9. Ook Roosje krijgt als Joodse vrouw te maken met de maatregelen van de Duitsers. Hoe reageert Roosje in de eerste jaren van de bezetting (tot april 1942) op die veranderde omstandigheden? Twee uitspraken: I. Roosje trekt zich niets aan van de veranderde omstandigheden II. Roosjes reageert anders op de veranderde omstandigheden dan andere Nederlandse Joden. Opdracht: • Leg met de bronnen 15, 16 en 17 uit of je het <i>wel</i> of <i>niet</i> eens bent met uitspraak I. • Leg met wat je bij opdracht 6 hebt gevonden en met de bronnen 15, 16, 17 uit of je het <i>wel</i> of <i>niet</i> eens bent met uitspraak II. Antwoordsuggestie: naar eigen professioneel inzicht beoordelen. Let op: je kunt het met beide uitspraken eens zijn. Bij stelling II speelt representativiteit een belangrijke rol in de redenering van de leerlingen. De hulplijn 'vaardigheden en strategieën (representativiteit) kan een leidraad zijn bij de bepaling voor kwaliteit van de redenering.	Bron 14 – Gooi en Eemlander – tekst Bron 15 – afbeelding met tekst Bron 16 – afbeelding carnavalsfeest dansclub Bron 17 – polygoon nieuws via link
--	--	--

	10. Afsluitende opdracht. De titel van dit thema is: 'Dansen in een bezeten wereld'. • Bedenk eerst wat volgens jou met deze titel bedoeld kan zijn. • Kies vervolgens uit de bronnen 1 t/m 17 er drie uit die volgens jou het best die bedoeling weergeven en licht je keuze toe. Antwoordsuggestie: naar eigen professioneel inzicht beoordelen. De leerlingen moeten in ieder geval twee aspecten kunnen benoemen: de wereld is vóór 1942 (Weimarrepubliek, financiële en economische crises, opkomst nazisme e.d.) dolgedraaid (bezeten) en in die wereld danst Roosje haar leven. De keuze van de bronnen moet goed onderbouwd zijn.	
	Heroriëntatie op de eerste keuze. In de inleidende les heb je een standpunt gekozen bij de vraag: 'Ga jij in tegen regels waarmee je het echt niet eens bent, zelfs als je dat in grote problemen kan brengen?' ➤ Is dat standpunt <i>wel/niet</i> veranderd? Leg in beide gevallen uit wat er bij jou toe heeft geleid dat dat standpunt <i>wel/niet</i> is gewijzigd.	